

Emir Sader

Latinamerika — den långa marschens vägar

[I denna artikel, hämtad från tidskriften *Zenit* nr 5 1968, diskuteras den franske författaren Régis Debrays syn på revolutionen i Latinamerika, utförligt redovisad i skriften [Revolution i revolutionen](#) (1967). Debrays ”foco-teori” utövade ett mycket stort inflytande i den latin-amerikanska vänstern kring 1970. Debray skulle dock senare revidera sina uppfattningar. Mer om detta, se lästipsen efter artikeln]

Marxismens aktuella praktiska behov har gjort att utvecklingen av dess politiska strategi hunnit avsevärt längre än dess sociala och ekonomiska analyser. Ett flagrant exempel är klyftan mellan det sovjetiska samhällets utveckling under femti år och tolkningarna av dess innebörd. På samma sätt ger beskrivningar och schematiseringar av den cubanska revolutionen en oerhört enkel bild som står i skarp kontrast mot dess historiska betydelse, vilken lämnats praktiskt taget orörd av den marxistiska analysen.

Samtidigt har den cubanska revolutionen spelat en tvetydig roll i marxistiska deklamationer: den solidaritet man skänkt landet har givits utan distinktion mellan stöd åt en socialistisk regim och stöd åt de metoder den använt för att gripa makten och uttryckligen rekommenderar andra att använda. Även innebörden av den cubanska vägen har varit tvetydig: Cuba har varit symbolen för den revolutionära rörelsens spontanitet, men den genomfördes under den minst spontana kampformen av alla – guerillan. Så länge Cuba fungerade enbart som symbol uppstod inte detta problem, beundran och distans hindrade alla från att ta ställning.

Två försök att dra konsekvenserna av den utveckling som Cuba genomgått är av stort intresse, därför att de försöker fylla detta tomrum och därför att de därmed också blir signifikativa för den nivå som marxismens politiska tänkande uppnått. Jag syftar å ena sidan på den bok och de båda artiklar som Régis Debray publicerat och å andra sidan på G. Luis Araújo's artikel, ”Den cubanska revolutionen och foquismens teori” (*Revista Civilizacao Brasileira*, nr 14). Debrays verk, därför att det gör anspråk att systematisera den cubanska revolutionens erfarenheter utifrån följande utgångspunkt ”Cuba, den revolutionära spontanitetens triumf, innebar även denna spontanitets död”. Artikel av GLA, därför att den är avsedd som ett svar på denna systematisering och för fram avvikande tolkningar av samma förlopp.

Nödvändiga missförstånd

När Debray säger att ”principerna har ett eget, sorgset humoristiskt sätt att nalkas vårt intellekt; vi tror att vi har dom djupt förankrade inom oss — och plötsligt överraskar de oss framifrån, i form av praktiska krav, tid som förlorats och måste återvinnas, i form av liv att försvara”, så anger han delvis redan därmed ramen för debatten kring hans teser. Han föregriper även de kortsynta svar som teserna framkallat, både från dom som anser sig vara den teoretiska ortodoxins bevarare och dom som förkastar principdiskussioner och skiljer dom från praktiken. Den teoretiska förkalkningen i diskussionen av marxistisk strategi har gått så långt, att läsningen av Debrays verk endast framkallat *accepterande* eller *förkastande*, bägge frukter av en läsning som inte *överskridit* texterna utan undvikit dom, som inte tillägnat sig deras meriter och inte heller konfronterat deras svårigheter.

Mycket typisk för den senare attityden är den tolkning av Debrays teser som GLA lägger fram: artikeln har sitt värde som levande exempel på de helt skilda begrepp som ligger till grund för de båda uppfattningarna. När det gäller ett verk som Debrays, där analysen av den sociala strukturen inte är explicit men underförstådd, händer det ofta att kritikerna inte längre kan orientera sig med säkerhet, särskilt när diskussionen går utanför ramen för denna typ av analys. Fenomenet blir alltmera uppenbart, ju mera markerat avståndet blir mellan de politiska erfarenheterna av ”folkfronterna” under 30-och 40-talen och det senaste decenniets ”väpnade

resningar”. Den tidrymd som skiljer de bägge blir en oöverkomlig barriär, som förhindrar en fruktbar dialog mellan de generationer av marxister som formats under dessa perioder.

I den citerade artikeln bekämpar GLA — beväpnad med en arsenal som smitts i ljuset av 30- och 40-talens politiska erfarenheter — en *bild* av ”foco-teorin”, som skapats av hans eget deformerade perspektiv. Teser som är nya i den marxistiska debatten reduceras med ett penn- drag till de klassiska ”avvikelserna” och är därmed utan större möda bannlysta. För en förstå- else av diskussionen är en genomgång av de missförstånd GLA gör sig skyldig till av stort intresse.

Han förstår t.ex. inte vad Debrays val av landsbygden som slagfält innebär. Han tar det helt enkelt för ett socialt val (”bönderna skulle utgöra centrum för avantgardets uppmärksamhet”), när det i själva verket är fråga om att finna ett område som är anpassat till villkoren för kampen mellan ”en mycket välutrustad legostyrka” och en handfull män som har sin huvud- sakliga styrka i sin rörlighet. Den förskjutning av tyngdpunkten till landsbygden som Debray föreslår syftar till en kraftsamling och är förenad med konstant rörlighet; dess kännetecken är just att inte fixera sig i något område och att utnyttja böndernas eventuella sympati och stöd enbart för att konsolidera focot. Bönderna ska — åtminstone i ett initialt skede — snarare utgöra en bakgrundsmiljö präglad av tyst samförstånd än en samhällsklass som stöder focot och ger det dess politiska innehåll.

GLA tänker i linje med det klassiska schemat och ser i fidelismen inget annat än ”politikens ersättande med den militära tekniken”. Därför att han uppfattar de båda momenten som i sitt väsen skilda från varandra — vilket framgår av uttrycket *militär teknik* — ser han ett *ersättande* i det som för Debray endast kan finna sin lösning i en integration. Det är som om den långa vanan vid ”fredlig praktik” hade givit upphov till föreställningen att våld och politik endast står i ett yttre förhållande till varandra. Om bourgeoisien endast sporadiskt utövar våld så är det därför att det utgör en av de kraftresurser med vars hjälp den upprätthåller sin makt- ställning. Helt försvinner det aldrig, inte heller kan det betraktas som ”ett beklagligt över- grepp”. Ett systems ytterligheter är ett uttryck för dess eget väsen: med andra ord, det är inte fråga om mer eller mindre våld utan om våldets mer eller mindre politiska natur.

Klyftan mellan de båda uppfattningarna är så stor att den inte kan reduceras till en produkt av tillfälligheter. Det är inte enbart åldern som skiljer dom åt utan en hel kapitalistisk utveck- lingsprocess som i förtid tömts på sitt innehåll. Det är inte enbart språket utan fixeringen av den imperialistiska politiken under ”eskaleringsens” epok. Det är inte enbart taktiken utan själva sättet att uppfatta förhållandet mellan strategi och taktik, mellan kampens innehåll och dess form.

Debrays förutsättningar

Dessa inledande missförstånd kan räcka. De visar att för att man ska kunna urskilja det egentliga innehållet i Debrays uppfattning är det nödvändigt att upptäcka de grundläggande förutsättningar som han bygger sina teser på, framför allt den sociala analys som hans förslag står och faller med.

Vi lever i en epok av ”totalt krig mellan klasserna” — detta är den allmänna strategiska grundsats på vilken Debrays teser vilar. Vad innebär den och vad får den för konsekvenser? Existensen av detta ”totala krig” betyder med andra ord 1) att Latinamerika i huvudsak redan är integrerat i den internationella kapitalismens struktur, dvs. att kontinentens motsättningar inte längre beror på konflikten nation—metropol utan på klasskonflikter; det är inte längre den vertikala splittringen inom klasserna som kännetecknar dessa länders sociala struktur, utan de klasskonflikter som är utmärkande för kapitalismen; 2) att denna kapitalistiska process uttömt sina strukturella utvecklingsmöjligheter, eftersom klassmotsättningarna tenderar att oundvikligen ta sig våldsamma uttryck; den imperialistiska penetreringen,

jordmonopolet och den nationella bourgeoisieens bankrutt utgör bildens fundamentala inslag och ger kapitalismen på den här kontinenten dess definitiva karaktär. Om dessa tre faktorer allians bildar kapitalismens stödjepunkter, skulle den redan nu vara ställd inför en väsentlig begränsning, trots att den i Latinamerika ännu befinner sig i sitt inledande skede: enligt Debray skulle detta vara kapitalismens slutliga fas på kontinenten. Antingen kan den existera under denna form eller också inte alls. Den horisontella omgrupperingen av klasserna vid makten — om denna nu definitivt lyckas dominera tänkbara interna konflikter — gör det omöjligt för de härskande klasserna att gå med på större eftergifter. Denna gräns markerar för Debray det ”totala krigets” fas och samma analys ligger implicit i Guevaras formulering i brevet till Trikontinentalen: ”Det finns inte fler förändringar att göra — antingen den socialistiska revolutionen eller en karikatyr av revolutionen”.

När de objektiva villkoren en gång är mogna, återstår för den som intar den här ståndpunkten följande två moment: politisk medvetenhet och ett organiserat avantgarde, dvs. de subjektiva villkoren. Debray söker belägg för sin strategi i Latinamerikas revolutionära erfarenheter. Dessa erfarenheter har vunnits i länder, vars sociala tyngdpunkt ligger hos de klasser som lever på landsbygden. Detta medför att de två uppgifterna sammanfaller: guerillakriget som förs på landsbygden är samtidigt en kampform som väcker och mobiliserar lantbefolkningens medvetande och stöd. Kampens utveckling och stigande politisk medvetenhet utgör för denna massa en och samma process. De problem som är förknippade med bildandet av ett avantgarde innehåller på så sätt de fundamentala förutsättningarna för en revolution i dessa länder.

Men när det gäller andra länder har Debrays analys ingenting att säga. Han behandlar inte folkets mobilisering och bildandet av ett politiskt avantgarde i länder, där regimens politiska och sociala maktställning har sitt fundament i städerna på grund av den industriella produktionens betydelse för landets ekonomi. Förutsättningen för en sammansmältning av uppgifterna existerar inte — och detta inte enbart på grund av städernas politiska betydelse sedd för sig utan också på grund av lantbefolkningens stora spridning i Latinamerika. Om städernas roll på Cuba kunde definieras som understöd åt guerillan och uppgiften att genomdriva en generalstrejk i maktövertagandets ögonblick, så var detta motiverat av landsbygdens dominans över städerna, av det faktum att det räckte att omringa domför att förhindra deras överlevande. Varken ekonomiskt, socialt, politiskt eller ideologiskt är städerna självständiga i länder som huvudsakligen är agrara. En seger på landsbygden innebär en seger i landet som helhet, eftersom den krossar den sociala basen för regimens maktställning. Mekanismen är en och densamma i bägge fallen.

Två modeller

Genom att karakterisera den sociala krisen i Latinamerika som ett ”totalt krig mellan klasserna” hävdar Debray den kapitalistiska utvecklingens för tidiga bankrutt. Men han hävdar också att kontinentens struktur i huvudsak penetrerats av kapitalistiska relationer. Om det är sant att nyckelländer som Argentina, Mexico, Brasilien, Chile, Uruguay — där tyngdpunkten i kontinentens ekonomiska utveckling ligger — har sitt ekonomiska fundament i den industriella produktionen, kommer ett försök att störta denna struktur baserat på lantbefolkningen att vara ineffektivt. Den imperialistiska penetreringen av Latinamerika medförde såväl de kapitalistiska relationernas grundläggande betydelse som den ojämna utvecklingen från region till region, något som är lika karakteristiskt för kapitalismen. För den som analyserat utvecklingen av den imperialistiska penetreringen av kontinenten måste slutsatsen bli denna:

1. det måste finnas åtminstone två modeller för politiskt agerande i Latinamerika, alltefter den betydelse som den industriella produktionen och särskilt arbetarklassen och den lönearbetande lantbefolkningen fått;
2. om Latinamerika är en helhet så är det ändå inte en homogen helhet; ett revolutionärt politiskt agerande får inte förlora sig i områdets enorma utsträckning utan måste strategiskt

prioritera särskilt de mest utvecklade regionerna, där kontinentens öde avgörs.

Enligt Debray har Latinamerika i sin helhet ”samma fiende att möta” — imperialismen. Men detta hindrar inte att imperialismen genom att framkalla olika grader av utveckling i varje land omintetgör områdets tänkbara homogenitet. Det är därför nödvändigt att betrakta skillnaderna mellan de olika ländernas politiska och sociala villkor som reella skillnader. Att förlita sig på att folkets kamp kommer att reducera dessa differenser till identitet leder just till den spontanism, som den cubanska revolutionen hyllade och samtidigt begrov. ”Ingenting är mera antileninistiskt, ingenting är mera kontrarevolutionärt än den rätta linjen med alla dess varianter.” När Debray försöker undvika dessa misstag ställs han samtidigt inför ett dilemma: hans riktlinjer kan endast betraktas som en förnyelse av den klassiska strategin om de inte mekaniskt tänjs ut för att gälla som kontinental modell. Ett överskridande av Lenins strategi skulle ställas på prov av de speciella villkor som råder i varje land, men dessa bestäms inte av geografiska variabler utan av de sociala strukturernas utvecklingsnivå. Leninismen hävdar därför sin giltighet inom en viss ram, en social ram, som imperialismen dagligen reproducerar — och inte inom geografiska eller kronologiska gränser. Kolonial dominans, imperialistisk utsugning, socialistiskt samhälle — karakteristikens kriterium härrör från den utvecklingsnivå som det rådande produktionssättet nått och de korresponderande relationer som gäller mellan samhällsklasserna. Detta är den klassiska strategins kriterier, till vilken Debray gör anspråk på att ansluta sig och överskrida; detta skulle egentligen vara hans hållpunkter.

Två moment i ett

De avsteg från den leninistiska strategin som Debray undan för undan gör blir alltmera markanta, och det är därför mödan värt att granska dom lite närmare för att bättre förstå de banor som diskussionen kommer in på. Valet av focot som den centrala kampformen görs med tanke på kraftsamlingen och detta leder till ett avfärdande av såväl det ”väpnade självförsvaret” — en rent defensiv kampform — som den ”urbana guerillan” — en form av sporadisk kamp som inte är lierad med massaktioner och därför ointressant för den militära och politiska kraftackumuleringen. Denna kraftsamling ”syftar till att sätta massorna i stånd att själva störta den bestående ordningen”. När maktens sociala och politiska fundament befinner sig på landsbygden sammanfaller arbetet på att skapa förutsättningar för ett angrepp på maktstrukturen med själva attacken på maktens rötter, precis som Debray hävdar. Men för att ”dom däruppe inte längre ska kunna regera” — enligt den klassiska föreskriften — krävs det att denna kraftsamling på landsbygden verkligen bidrar till att underminera maktens grundvalar.

I länder som Cuba reduceras i praktiken massornas störtande av makten till den slutliga generalstrejken: att utdela nådastöten innebar endast att blåsa omkull ett korthus, eftersom Batistas makt socialt och politiskt isolerats från sina agrara grundvalar. Det politiska avantgardet agerade på landsbygden praktiskt taget ända till maktövertagandet, såväl under kraftsamlingens ”tekniska” fas som i det ögonblick man manade folket till mobilisering. Kampens mål var detsamma, om än under skilda former: landsbygden fungerade först som lämplig terräng för den väpnade kampen, därefter som det sociala fält där de fundamentala klasserna mobiliserades och organiserades.

Den första funktionen är grundvalen för påståendet: ”I det underutvecklade Amerika måste i huvudsak landsbygden vara platsen för den väpnade kampen”. Den andra funktionen är beroende av den situation i vilken man finner ”massorna i stånd att själva störta den bestående ordningen”. På så sätt skulle landsbygden för avantgardet i varje land utgöra målet för dess väpnade aktion. Det är sökandet efter massornas stöd, som leder till att man förblir på landet eller återvänder till städerna, allt beroende på de avgörande samhällsklassernas lokalisering.

Orsaken till denna differentiering förefaller ligga i följande omständighet. Den antiimperialistiska kampens enhetlighet i Latinamerika är ett påstående som gör anspråk på *politisk* giltighet tvärs över varje lands sociala och ekonomiska villkor. Det som förenar skilda situationer och

upprättar denna allmängiltighet är de likartade politiska allianser som den nationella bourgeoisien — mer eller mindre utvecklad i olika länder — ingår med de stora jordägarna samt med de imperialistiska krafterna och därmed ger upphov till en allt omfattande maktstruktur. Detta leder till en homogenisering av de kapitalistiska utvecklingskrafternas allmänna stagnation, till en kontinental situation mogen för revolutionen. Men å andra sidan är de sociala och ekonomiska villkor, som definierar utvecklingsnivån för varje sektor inom dessa allianser, essentiell när det gäller att bestämma varje lands speciella förutsättningar. Även om t.ex. industrikapitalets hegemoni inte är tillräckligt för att leda till strukturella reformer i landet, så har det en fundamental politisk konsekvens: det innebär de urbana klassernas politiska dominans och klargör vilka sociala skikt som utgör maktens egentliga grundval. Även om situationen i de olika länderna kommer nära den allmänna latinamerikanska modellen, så är de speciella dragen väsentliga för en definition av den lämpliga strategin i varje område.

Om resonemanget utgår från ett klarläggande av de rådande förhållandena på kontinenten, blir den första slutsatsen att de härskande klasserna i synnerhet *politiskt* är ur stånd att genomföra reformer. Men det finns inget *omedelbart* samband mellan dessa allmänna politiska villkor, som gäller för Latinamerika som helhet, och den ekonomiska och sociala utvecklingsnivå som de kapitalistiska förhållandena uppnått i varje land. Och det är ju dessa som ytterst bestämmer den speciella form, vilken de härskande klassernas politiska allians antar, och de klasser som har förutsättningar för att kämpa om makten. När resonemanget går vidare till villkoren för det politiska agerandet, kan referensramen därför inte vara *det allmänna politiska läget i Latinamerika*, utan framför allt varje lands sociala och ekonomiska förutsättningar samt dess speciella politiska villkor.

Ledarskapets teori

Det gäller slutligen att förstå innebörden av Debrays kritik av de traditionella kommunistpartierna. Han börjar med att kritisera dem för att vara institutioner som i själva verket inte fungerar. Därefter ställer han problemet på ett nytt sätt: partiet kommer in i bilden *efter* maktövertagandet och med den nationella befrielsearmén som sin kärna. Det är arbetet på att utföra den militära uppgiften att mobilisera folket på själva landsbygden som gör detta möjligt. Men vad händer om denna utveckling inte sker utan språng? Om de militära framstötarna och folkets mobilisering inte äger rum på samma fält, ställs man då inte åter inför uppgiften att samordna dessa moment av kampen — dvs. inför samma uppgift som fick Lenin att formulera sin partiteori?

Dess syfte var att komplettera de revolutionära förutsättningar, som kapitalismen själv inte givit upphov till på grund av sin för tidiga stagnation. Denna förhindrade kapitalismen att utveckla sina produktionsförhållanden i de perifera länderna — vilket skulle ha legat i linje med dess universella tendens — och förvandlade därför inte arbetarklassens fundamentala kvalitativa närvaro till kvantitativ dominans. Lenins teori syftar till att koordinera den centrala rollen för denna klass med de intressen vilka hysas av folkets stora massa, som lever under alldeles speciella villkor vilka är ett resultat av den kapitalistiska utvecklingens bankrutt i dessa länder.

I det ryska fallet avsåg den bolsjevikiska uppfattningen av avantgardet att överbrygga klyftan mellan proletariats dominande politiska närvaro och dess kvantitativa otillräcklighet jämfört med bondemassorna — en central uppgift när den kapitalistiska karaktären av den ryska samhällssituationen en gång väl hade fastslagits (i Lenins grundläggande arbete, *Kapitalismens utveckling i Ryssland*). Därav den karakteristiska roll som bolsjevikerna tillskrev den ”aktiva minoriteten”, ”jakobinerna i arbetarklassens tjänst”. Som arbetarklassens förtrupp hade partiet som en av sina väsentliga uppgifter att koordinera en allmän strategisk princip — proletariats politiska dominans — med ett kraftförhållande som inte automatiskt

skulle ge proletariatet en ledande ställning, eftersom det utgjorde en minoritet.¹

Genom att tillämpa dessa organisationsprinciper på länder, vars politiska tyngdpunkt företrädesvis är agrar, har Debray kommit fram till en uppfattning av avantgardet som politiskt-militär ledning, vilken i sig förenar de två momenten. I det här fallet är focots roll strategisk. Men i länder med industriell och urban dominans är denna förening möjlig endast om focot har en rent taktisk funktion inom ramen för den allmänna politiska aktionen. Om inte avantgardet lyckas skaffa sig rötter i urbana centra och göra sig gällande där, kommer det inte att representera ett avgörande socialt och politiskt hot mot maktstrukturen. Även om landsbygdens belägring av städerna kan få stora centra på Cuba, i Peru eller Guatemala att störta, så tycks detta inte gälla för t.ex. Argentina, Brasilien eller Uruguay. Maktens kriterium är i de här fallen det sociala och politiska erövrandet av städerna och framför allt arbetarklassen. Den roll som spelas av andra politiska kampformer, vare sig de är våldsamma eller inte, definieras som en funktion av denna erövring. Debrays eget påpekande att staden är bourgeoisieens politiska centrum är inte utan konsekvenser. Valet av staden innebär valet av de sociala krafter som håller den uppe, och det är först när dessa infiltrerats och demobiliserats som stadens fall blir möjligt. Accepterar man inte staden som samhällets motor, så är man tillbaka i en dualistisk uppfattning av Latinamerika, teorin om ”de två Brasilien” etc., som inte gör någon distinktion mellan central drivkraft och social struktur och som inte låter sig förena med begreppet ”totalt krig mellan klasserna”.

Praktik och teori

Ett reservationslöst accepterande av Debrays teori som ”definitiv lösning” av den latinamerikanska strategins problem sätts i fråga av Debray själv, när han förkastar varje form av spontanism som försöker ersätta ”kunskap om fiendens starka sidor och våra svaga” med en tro på ”historiens lokomotiv”. Det vore att hänge sig åt en tro på praktikens magiska kraft, som skulle vara i stånd att utan vidare sopa undan teoretiska villfarelser, och inte göra klart för sig att det inte existerar någon Praktik med stort P utan i stället en viss praktik vägled av en viss teori. Förkastandet av de traditionella teoribyggnaderna kring den politiska situationen i Latinamerika leder till dess totala omformulering och denna återstår att specificera. I en analog situation framhöll Lenin gentemot spontanismen, att det utan en revolutionär teori inte kunde finnas någon revolutionär rörelse. På samma sätt som praktiken avslöjar varje situations speciella förutsättningar, måste också teorin hålla sig till dessa särdrag, om den vill utgöra något mer än generaliseringar utan konkret innehåll.

”Men det är en sak att föra krig och en annan att vinna det. Att idag vinna kriget mot imperialismen i Latinamerika kräver ett gigantiskt teoretiskt arbete helt i nivå med fiendens, hans beslutsamhet och de resurser han förfogar över.” Själva omfattningen av den uppgift som Debray ställer sig ger en uppfattning om den praktiska och teoretiska utmaning som ligger i hans teser. Att göra revolution — som ju är varje revolutionärs plikt — innebär alltså för honom en ny definition inte bara av den politiska strategin, utan också av själva innebörden av begreppet göra, i vilket han förutom den politiska praktiken innefattar även den teoretiska praktiken, som kastar ljus över handlingen med hjälp av kunskaper om varje kontinent, varje land och varje region. I detta avseende är Debray en milstolpe — men snarare i början än i slutet.

Övers. Tomas Gerholm

---

¹ 1917 utgjorde arbetarklassen i Ryssland inte mer än 1,8 % av den totala befolkningen, dvs. 2,5 miljoner arbetare bland en befolkning på 140 miljoner. 1949 uppgick arbetarklassen i Kina enligt de mest optimistiska beräkningarna till 0,65 % av befolkningen, dvs. 3 miljoner av 480. För Brasiliens del visar officiella undersökningar av den ekonomiskt aktiva befolkningen att 11,8 miljoner, dvs. 49,2 %, var sysselsatta inom jordbruket år 1960 och 4,5 miljoner, dvs. 18,6 %, inom industrin (och då har ingen hänsyn tagits till den tilltagande kapitaliseringen av jordbruket som ger upphov till ett lantarbetarproletariat).

Lästips

Se [Texter av Debray](#) och [Om Régis Debray](#) på marxistarkivet.

Se särskilt Debrays egen uppgörelse med gerillalinjén i boken [Kritik av vapnen 1](#) (från 1974).